HADİS VE SÜNNETİN ANLAŞILMASINDA TEMEL İLKELER

Hz. Peygamber'in söz ve fillerinin sözlü rivayetleri hadis, uygulanagelen söz ve filleri de sünnet adını almıştır. Bu sebeple ikisinin tespiti ayrı başlıklar altında ele alınacaktır.

Hadisin Anlaşılması

1- Genel İlke ve Esaslar

a- Hadislerin İslam'ın Bütünlüğü İçerisinde Okunması, Anlaşılması ve Değerlendirilmesi; yani Kur'an ile birlikte düşünmek ve bütüncül olarak ele alınması gerekir.

b- Hadisleri Kur'an-ı Kerim ile Birlikte Ele Almak; yani Kur'an'ın bütünlüğü açısından ele almak gerekir. Bu sebeple Kur'an ile hadisler arasında herhangi bir çelişkiden bahsedilemez. Hadislerin Kur'an'la karşılaştırılması sahabe dönemine dayanır. Mesela "ölen kişiye yakınların ağlaması" ile alakalı hadisi Hz. Ayşe'nin "hiçbir günahkar başkasının günahını yüklenmez" ayetiyle karşılaştırıp hadisin eksik olduğunu söylemesi. Ancak bu konuda en önemli husus hiç şüphesiz şudur; "hadislerin Kur'an'la karşılaştırılmasından kastedilen, her hadisin Kur'an'da bir teyidinin bulunması değil, Kur'an'la karşılaştırılan hadisin Kur'an'a aykırı olmamasıdır.

c- Hadisleri Hz. Peygamberin Sünneti ve Sireti İle Birlikte Anlamak; (kadın, eşek ve köpek namazı bozar hadisinin Hz. Ayşe'nin Peygamber Efendimizin önünde durmasına rağmen onun namaza devam etmesi şeklindeki ameli uygulaması ile karşılaştırılması)

d- Hadisleri Tarihi Değeri ile Birlikte Anlamak; yani Müslümanların tarih içinde bu hadisle ne anladıklarını bilmek gerekir.

e- Hadisleri İslam'ın Evrensel Esasları ile Birlikte Anlamak; yani makasıd-ı şeria bağlamında anlamak gerekir. Eğer bir ihtilaf söz konusu ise o zaman ihtilafı gidermek için gereken yollara başvurulur.

f- Hadisleri Akli Çıkarım İlkeleri ile Birlikte Anlamak; Hz. Peygamber'e aidiyeti sahih olan rivayetin, aklın (aklı selim; yönlendirilmemiş, saf ve dış etkilerden korunmuş) sarih ilkeleriyle çelişmeyeceği bilinmelidir. "cenaze yıkayan veya taşıyan kişinin guslu veya abdesti" ile alakalı rivayete Hz. Ayşe'nin "Müslümanların ölüleri necis mi ki? Tabutu taşımakla ne diye abdest alması gereksin" şeklinde tepki vermesi, buna misal olarak verilir. Diğer yandan gaybi rivayetler aklın sınırını aşmaktadır.

g- Hadisleri Hz. Peygamber'in Gönderiliş Gayesi Çerçevesinde Değerlendirmek; Hz. Peygamber'in tebliğ etmekle yükümlü olduğu bilgilerin alanının ve üstlendiği temel vazifeyi dikkate almak gerekir.

2- Hadis Metinleri Bağlamında Özel İlke ve Esaslar

a- Hadis Metinlerini Konu Bütünlüğü İçerisinde Değerlendirmek; Bir hadisi o konuda varid olan diğer hadislerle beraber incelemek gerekir. Mesela cami ve sünen türü eserlere bakılabilir.

b- Hadisleri Farklı Rivayet ve Tariklerle Birlikte Anlamak; Hz. Peygamber' den rivayet edilen her sözü veya ondan nakledilen her hadiseyi pek çok kareden oluşan bir resme benzetecek olursak, bütün bu kareleri bir araya getirmeden nakledilen sözü veya hadiseyi bütün yönleri ile görebilme ve anlayabilme imkânı oldukça sınırlıdır

c- Hadislerin Mana Olarak Rivayet Edilmiş Olabileceğini Dikkate Almak; Hadis rivayetinin şifahi/sözlü aktarıma dayanan karakterinden dolayı hicri ilk üç asırda hadislerin büyük kısmı

mana olarak rivayet edilmiştir. Mesela, Hz. Peygamber'in Kur'an surelerini öğrettiği gibi sahabeye öğrettiği teşehhüd duası dahi lafızları az çok farklı olan dokuz ayrı rivayet ile bize gelmiştir.

d- Hadislerin Vürud Sebepleri Tesbit Etmek; Hadisin söylenme nedenini bilmek, hadisin anlaşılmasında, açıklanması ve hüküm çıkarılmasında büyük bir katkı sağlar. (Cuma günü gusül alma hadisinde olduğu gibi.)

e- Hz. Peygamber'in Üslubunu ve Anlatım Tarzını Bilmek; Sözlerin en edebi olan Kur'an'ın kendisine indiği ve kendisi de dil konusunda ayrıcılığa sahip olan Peygamber'in üslubunun çok iyi kavranması gerekir.

f- Hz. Peygamber'in Kavram Dünyasını Bilmek; Bazı kelimelerin Hz. Peygamber'in diliyle anlam daralmasına veya anlam genişlemesine uğradığı ve yine bazı kelimelerin madde planından mana planına çıktığı bedihidir. (Pehlivan hadisinde olduğu gibi)

g- Hadislerdeki Teşbih, İstiare, Mecaz, Kinaye gibi Edebi Anlatım Tarzlarını Bilmek; Bazı duygu ve düşünceler ve soyut kavramların somut kavramlarla anlatılma üslubunu Hz. Peygamber'de kullandığı için bunları bilmek gerekir. ("Kadınlara iyi muamele edin; çünkü kadınlar kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğinin en eğri (ve hassas) tarafı üst tarafıdır. Düzeltmeye kalkışırsanız kırarsınız; tamamen terk ederseniz eğri kalır. Kadınlara hayırla muamele edin." Hadisi misal olarak verilebilir.)

h- Hadislerdeki Deyimleri Anlamak; Deyimin o dönemdeki mana ve kullanımı tesbit edilmelidir. "Sizi yüzünüze karşı öven meddahlarla karşılaşırsanız yüzlerine toprak saçın" hadisi bu konuya örnek verilebilir. "yüzlerine toprak saçın" ifadesi deyimdir.

i- Hadislerde Kıssa ve Temsili Anlatımları Bilmek;

j- Hadislerdeki Meselleri Bilmek; Müminin, muhtelif benzerlik yönleri açısından hurma ağacına, bal arısına, güzel koku satan kimseye, altın parçasına, yeni yeşermiş ekine ve yularından bir yere bağlanmış ata benzetilmesi örnek olarak verilebilir.

k- Hadislerdeki Sayı ve Miktarları Bilmek; Bu zikredilen sayılar, her zaman kesinlik ifade etmemekte bazen çokluktan veya azlıktan kinaye olabilmektedir. Ayrıca sayı ile sınırlandırılan bir şey o sayıdan daha fazlasının anlaşılmasına engel değildir. Bu sayılar konuları bizim zihnimize yakınlaştırmak için söylenmiştir. Diğer yandan hadis rivayetlerindeki sayısal ifadeler içerisinden, ilgili olduğu konuya göre kesin bir rakam belirtenler de vardır. Namaz rekâtları, zekât miktarları gibi

l- Hadislerdeki Melek ve Şeytan Temsillerini Bilmek; Hadislerde olumsuz ve kötü şeyler şeytana, iyi ve güzel şeyler ise meleklere isnad edilmiş ve çoğu zaman hakiki mana kastedilmeyip bu isnatlar temsili olmuştur. Bunların bilinmesi önemlidir. "esnemek şeytandandır", "şeytan insanın damarlarında kanın dolaştığı gibi dolaşır" hadisleri örnek olarak verilebilir.

3- Metin Dışındaki Unsurlarla İlgili İlke ve Esaslar

a- Hadislerde Doğrudan Yer Almayan Metin Dışı Unsurları Dikkate Almak; Hz. Peygamber'in öyle ifadeleri vardır ki, bunlar da ancak, o zamanın toplumsal yapısı ve tarihsel ortamı gibi unsurlar göz önüne alınarak anlaşılır. (saç ektiren kadınla alakalı rivayet)

b- Hadisin, Hz. Peygamber'in Bilgi Kaynakları Açısından Değerini tesbit Etmek; Hz Peygamber'in sözlerinin vahiy olup olmadığını araştırmak ve bilmek yani risalet sahasına girip girmeme bakımından sözlerini incelemek gerekir.

c- Hadislerin Dini Hükümler Bakımından Bağlayıcılık Derecesini Belirlemek; Fakih sahabiler hadisleri bağlayıcı olup olmaması açısından ayırt etmişlerdir. Hadislerin anlaşılması için bunları bilmek gerekir. (Hz. Aişe'nin Berire adlı köleyi hürriyetine kavuşturduktan sonra Berire evliliğine devam etmek istemedi. Ancak hanımını çok seven Muğis, Peygamber Efendimizden aracı olması için ricada bulundu. Peygamber Efendimiz Berireyi ikna etmeye karar verdi fakat Berire bu aracılığın dini bir emir mi olduğunu sordu. Peygamber Efendimiz ise sadece aracılık yaptığını söyleyince Berire evliliğini sürdürmedi.)

d- Hadislerde Konu Edinilen Varlık Mertebelerini Dikkate Almak; Bilindiği üzere hadislerde melekut ve gayb âleminden haberler verilmiştir. İşte bunları çok iyi irdelemek hadisi anlamada yardımcı olacaktır. (Ölümüm ahirette koç suretine getirilip kesilmesini konu edinen rivayet örnek olarak verilebilir.)

e- Hadislerdeki İllet ve Hikmeti Tesbit Etmek; Bizler için hadisteki hükmün ne anlam ifade ettiği illet ve hikmeti bilmeye bağlıdır. (ikindi namazını geç kılana Hz. Peygamber'in tepki göstermesi rivayeti misal olarak verilebilir.)

f- Hadislerde Muhatabı ve Muhatabın Konumunu Belirlemek; Hiç şüphesiz Hz. Peygamber hitap ettiği toplumun durumunu ve ihtiyaçlarını gözetmiş ve ona göre konuşmuştur. Bu sebeple hadisin muhatabını bilmek çok önemlidir. Mesela muhatap bilinmeden "hangi amel en üstündür" sorusuna verilen cevaplara baktığımızda, sanki hadislerde tezat olduğu düşünülür. Fakat incelemeler sonucu bunun muhatapların yapılarına uygun olarak söylendiği görülecektir.

g- Hadislerdeki Tedricilik İlkesini Dikkate Almak; Hadis rivayetlerini anlamaya çalışırken ve yorumlarken tedricilik ilkesi göz önünde bulundurulmalı ve rivayetlerin hangi aşamada varid olduğu tesbit edilmelidir.

h- Hadislerde Nesih Olgusunu ve Nasih-Mensuh Rivayetleri Tesbit Etmek; Nesih tedricilik ilkesinin bir neticesidir. (Kabir ziyaretinin yasaklanıp daha sonra bu yasağın kaldırılması misal olarak verilebilir.,

i- Hadisler Arasında Görülen İhtilafların Çözüm Yollarını Araştırmak; Cem ve Telif, Nesh, Tercih ve Tevakkuf sırası gözetilerek Muhaddislere göre ihtilaf giderilir.

4- Hadislerin Ana Konularını Dikkate Almak

a- Ahkâm Hadisleri; Hadislerin konularına bakılmalı ve ahkam hadisleri birlikte ele alınmalıdır. Ebu Davud, Nesai ve İbn Mace'nin es-Sünen adlı eserleri, bu türün seçkin örneklerindendir. Ayrıca münhasıran ahkâm hadislerini içeren veya bunları şerh eden müstakil kitaplar yazılmıştır

b- Terğib ve Terhib Hadisleri; Terğib ve terhib hadisleri ile ilgili en önemli sorun, bunların sağlıklı anlaşılması ve yorumlanması meselesidir. Usul-i fıkhın delalet bahislerinden hareketle her kelimeden hatta her harf ve edattan hüküm çıkaran bir yöntemle terğib ve terhib ifadelerinden değer hükümleri çıkarımında bulunulduğu takdirde, makasıdü'ş-şeria dikkate alınmadığı zaman ciddi bir anlam ve hüküm karmaşası ortaya çıkacaktır. Terğib ve terhible ilgili en önemli sorunlardan birisi de terğib ve terhibin hadis uydurma sebepleri arasında yer almasıdır.

c- Ahlak, Fazilet ve Zühdle İlgili Hadisler; Hadis kaynaklarında ahlaka ve ahlaki konulara ayrılmış müstakil kitap ve bölümler mevcuttur.

d- Fiten ve Gayb ile İlgili Hadisler;

e- Müteşabih Hadisler; Anlamı yalnızca lafızlardan hareketle tesbit edilemeyen hadisler vardır. Örneğin; "Allah Teala her gecenin son üçte birinde dünya semasına iner ve şöyle seslenir: 'Her

kim dua ederse duasına karşılık veririm, her kim benden bir şey isterse istediğini yerine getiririm, her kim benden bağışlanma dilerse onu affederim." Bu hadis üzerine kelamcılar ile hadisçiler arasında ve hadisçilerin kendi aralarında hararetli tartışmalar meydana gelmiştir. Oysa bu ve buna benzer hadislerde anlatılmak istenen, ne Allah'ın dünya semasına inişi ne de arşa çıkışıdır; asıl vurgulanmak istenen husus, onun rahmet kapısının daima açık olduğu, kullarına hep yakın olduğu ve bu yakınlığın belirli zamanlarda daha da arttığıdır.

f- Tıbb-ı Nebevi ile İlgili Hadisler;

Sonuç olarak denilebilir ki; bir hadisin anlaşılması, onun üzerine hüküm bina edilebilmesi ve ona sahih yorumlar yapılabilmesi için o hadislere bakışın çok yönlü olması gerekir. Yani yukarı da sayılan kriterlerin eleğinden geçirilmeden anlaşıldığı zannedilen hadisin aslında tam olarak anlaşılmamış olduğu ortaya çıkacaktır.

Sünnetin Anlaşılması

Temel İlke ve Esaslar

1- **Sünnetin İslam'daki Yerini ve Değerini Bilmek;** Sünnetin değeri İslam davetinin kendi tabiatında saklı olmasıyla beraber Kur'an'ın ona verdiği değeri, ona yüklenilen anlamı ve vahyin hikmetini iyi kavramak gerekir. Çünkü sünnet sadece bir bilgi kaynağı değil bir rehber bir örnek ve hayati değerler manzumesidir. İslam medeniyetinin oluşmasında sünnetin büyük bir rolü vardır. Dünyanın dört bir yanına dağılan Müslümanlar sünneti örnek aldılar ve böylelikle aralarında Müslüman toplumlar en basit hareketlerde bile aynı çizgide durdular. Sünnet asr-ı saadeti şimdiki zamana taşımanın adresini ifade eder. Bu sebeple devamlıdır ve evrenseldir.

2- **Hz. Peygamber'in Evrensel Rehberliğini ve Örnekliğini Bilmek;** Peygamber Allah'ın insanlığa gönderdiği dini bizzat yaşayarak insanlara göstermiştir. Bu sebeple Peygamber'e itaatin manası ve onu örnek almanın keyfiyeti hususunda farklı yaklaşımlar vardır. Yani Peygamberin fiillerinin hangilerinin bağlayıcı olduğu hangilerinin bağlayıcı olmadığı konusunda alimler görüş beyan etmişlerdir. Bazıları Hz. Peygamber'in her fiilinin hatta sükutunun bile bizim için dini bir hüküm ifade ettiğini söylerken, bazıları bunu kabul etmemiş ve fiilleri çeşitli yönlerden ayrıma tabi tutmuştur. Bu ihtilafa sebep olan şey, "Hz. Peygamber'e tabi olmanın ne demek olduğu" sorusudur. Buna taklit, teşebbüh, ittiba ve iktida gibi cevaplar verilmiştir. İmam Gazali ise sadece şekil bakımından benzemek sayılan taklidi eleştirmiştir.
   Sahabeden sonra sünneti bağlayıcılık açısından tasnif eden âlimler olmuştur.
   Tabiun neslinin fakihlerinden olan Mekhül'e (112) göre;
   Sünneti fariza: Bu kısma giren sünnetin mutlaka kabul edilmesi ve gereğinin yapılması gereklidir ve terk edilmesi inkârla eş değerdir.
   Sünnet-i fazîle: Bu kısma giren sünnete göre davranmak bir fazilettir; terk edilmesi ise hoş değildir.
   Hanefi fakihlere göre;
   Sünnet-i hüdâ: Yerine getirilmesi dinî bir emir ve gereklilik olan sünnetlerdir. Bunu terk eden kimse bir kerahet veya kötülük (isâet) işlemiş olur. Namazı cemaatle kılmak gibi

b) Sünnet-i zevâid: Hz. Peygamber'in, Allah katından bir tebliğ veya Allah'ın dinini açıklama niteliği taşımaksızın insan olarak yaptığı davranışlara "zevâid sünnet" veya "adet sünneti" denilir. Hz. Peygamber'in giyim kuşam ve yeme içme tarzı, kişisel zevkleri, kına ile saç ve sakalını boyamış olması bu kapsama girer.

3- **Hz. Peygamber'in Fiilerinin Yapısını ve Özelliklerini Bilmek;** Hz. Peygamber'in sünnetini sağlıklı biçimde anlayabilmenin ön gereklerinden birisi de onun fiillerinin yapısını ve özelliklerini bilmektir. Öte yandan Hz. Peygamber'in vefatından sonra hangi fiilinin bizim için ne derece örneklik teşkil ettiği hususu sahabeden itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Bu hususta sahabe arasında iki farklı temayül ortaya çıkmıştır:

Abdullah b. Ömer'in de aralarında bulunduğu bazı sahabîler, Hz. Peygamber'in her hareketini taklit etme eğilim ve gayreti içindeyken, Hz. Aişe ve İbn Abbas'ın aralarında bulunduğu diğer bazı sahabiler ise sünneti sadece örneklik teşkil eden fiillere tahsis etmiştir.

Ayrıca bir insan olarak kendisinden sadır olan fiiller de iki kısma ayrılır: İradesinin dışında gerçekleşenler ve iradesi ve seçimi dâhilinde meydana gelenler. Sevmek ve hoşlanmak, kızmak ve nefret etmek, sevinmenin coşku, üzülmenin çöküntü getirmesi, hastalığın elem vermesi, tatlı ve hoş yiyeceklerin ağızda tat bırakması, çoğu kez insanın iradesi dışında meydana gelen fıtrata bağlı sonuçlardır. Binaenaleyh, Hz. Peygamber'in helva ve balı sevmesinin, soğuk ve tatlı içeceklerden hoşlanmasının yahut kına kokusundan hoşlanmamasının teşrii bir yönü yoktur. Usulcülerin buna en çok verdiği örnek keler etidir. Keler eti, Rasulullah'ın hoşlanmadığı bir yiyecektir. Nitekim sahabe onu bu hususta örnek almamış, hatta Halid b. Velid bu eti Hz. Peygamber' in sofrasında yemiştir.

İnsanın iradesi ve ihtiyarı dahilinde meydana gelen cibillî hareketler de böyledir; yemek, içmek, yatmak, oturmak, tedavi olmak gibi.

Ancak cibilli hareketlerin yapılış tarzıyla ilgili, mesela, sağ elle yemek, sağ tarafa uzanıp yatmak, üç nefeste içmek gibi hareketleri emreden sözlü bir ifade varsa bunlar birer edeb/sünnet kuralı olarak kabul edilmiştir.